

politikai pályájával kezdődik s a regény és dráma területén Jósika Miklós, Szigligeti Ede munkásságával zárul. Egy század második harmadának anyaga csaknem ezer oldalon. Igaz, vannak fejezetei, melyek magukban egy kis könyvnek beillenének. Petőfi életéről és munkásságáról, a róla szóló irodalomról száznál több lapon számol be Pintér Jenő. Eötvös Józsefnek szinte két, Arany Jánosnak hét, Kemény Zsigmondnak két, Madách Imrének két ív jut. Igaz, e kor Magyarország irodalmának fénykora. A magyar szellem világhírét három nagyság hirdeti külföldön s ezek közül kettő (Petőfi és Madách) e harminc év határai közé tartozik. Pintér Jenő palettáján dúsan bontakoznak ki a színek s a legkisebb vonás is ott van e pompában, minden számottevő életrajzi adalék.

Vajthó László.

Makkai Sándor: Hare a szobor ellen. Az Erdélyi Szépművészeti Céh kiadása.

Három könyv és egy cikk adott alkalmat arra Makkai Sándornak, hogy új kötetében összefoglalt tanulmányait megírja. A mások írása Makkai Sándor számára ez alkalommal sem olyan munka, amely a «kritikus bonckése» alá kerül. Makkai mintegy újraírja azt, amit a könyvek írói elfelejtettek megírni, vagy rosszul írtak meg. Nem annyira a munkáról, az eredményről beszél és nem a könyvekkel vitatkozik, hanem azokkal a felfogásokkal, amelyek az eléjekerülő írásoknak életet adtak. Számára csak az írásnak az eszmei, a felfogásbeli magja, végső leszűrődése a fontos, nem az, ami maga az írás, hanem az, ami az írásból a szellemi élet számára hatóerő. Az írástudó munkájának két részlete van: az egyik részlet befejeződik a könyv megjelenésével, a másik rész-

let ekkor kezdődik el. Makkai számára ez a második fázis a fontos, mindig és elsősorban az írás felfogásbeli rugóiról beszél, arról a végső okról, amely a közönség számára a könyvben leszűrődik, amely a közönség számára hat. Ő az a kritikus, ha ugyan egyáltalában lehet rá ezt az elnevezést alkalmazni, aki gyakran többször mond arról, amit a könyv akar mondani, mint amennyit maga a könyv mond a témájáról. Az írás számára egy gondolatkört tesz aktuálissá, melynek kapcsán elmondhatja a maga nézeteit. Ezek a nézetek pedig értékükben mindig túlmelegednek az aktualitáson.

*

A szobrot, amely ellen Makkai harcot hirdet, Kossuth, az iskolai tankönyvek és bizonyos mértékig Arany János állították. Kossuth azzal, hogy Széchenyit a «legnagyobb magyar»-nak nevezte el, a tankönyvek azzal, hogy Széchenyiből csaknem kizárólag annyit vesznek észre, hogy ő *először* gazdasági és *azután* politikai függetlenítést akart. Széchenyi halálakor Széchenyi szobra már annyira megmerevedett, hogy Arany János ódájában, mint «egékbenyúló hármasszög»-ről beszél azokról a könyvekről, melyeknek sohasem szabadna a magyarság számára piramissá dermedniök. Abban a harcban, mely az utóbbi időben az élő Széchenyiért folyt, a szobor-Széchenyi ellen Makkai Sándor ezzel a kötetével állt be: «A dicsőített, de élettelen szobor a magyar nemzet sírköve lenne». Azok közül, akik harcba szálltak a szobor ellen, Makkai Szekfű Gyulára, Hegedűs Lóránta és a fiatalok közül László Dezsőre hivatkozik. Tanulmánya kitűnő összefoglalása a háború előtti hazafiak görögtűzes, de lényegében üres hőstiszteletének és annak az újabb értékelési folyamatnak, mely a

szellemtörténeti irány keretében meglátja Széchenyi igazi alakját és követeli számára az igazi tiszteletet. Ez az igazi tisztelet, pedig Széchenyi munkájának nemcsak tisztelése, hanem elsősorban ismerete kell legyen.

*

Makkai két cikkben fogja egy kap alá azt a *homo aestheticus*, akinek Kosztolányi az egyik Nyugatban megjelent önmagáról szóló vallomásában vallja magát és azt az állítólagos *homo moralist*, akinek Erich Kaestner a maga Fabianját állítja. Kosztolányi a tiszta aesthisis alapján álló emberről beszél. A szépet és az erkölcsöt örök ellenfélnek látja, mint a szocialisták a proletariátust és a polgárságot. És közben ellefelelti azt a sokat hangoztatott leonardói megállapítást, hogy: «ez a gép nem jó, mert nem szép», pedig ez a megállapítás is művész szájából való. Kétségtelenül igaza van abban, hogy az elefántcsonttorony még mindig tisztább és becsületesebb hely, mint egy pártiroda, de ellefelelti azt, hogy elmúltak tőlünk azok a boldog idők, mikor csak a pártirodák alatt volt bizonytalan a föld. Ma a világrengés az elefántcsonttorony alatt is rengeti a földet. A «*homo aestheticus*» ne vegye ezt észre és vonuljon vissza önmagába, ha tud visszavonulni.

Kaestner «moralistának» nevezi hősét, aki azonban «csupán érzelmi szimpátiát vállal a jóval». Fabian olyan passzív moralista, mintha *homo aestheticus* lenne. A jó számára olyan kívánatos valami, amiért kisujját se mozdítja. Kosztolányi *homo aestheticusa* szerint az erkölcs zsarnoki erőszak, Kaestner moralistája szerint az erkölcs homályos és meghatározatlan érzés, melyet tett nem követ. — Végeredményképpen: a művész legyen csak művész, ha engedik; «Fabian pedig — nyugodjék békében».

*

Meschendorfer *Corona* című regénye kapcsán Makkai mondhatnók: fölfedezi a szász nemzetet a magyarság és elsősorban az erdélyiek számára. Hogy az örök-kisebbségi szász nemzetnek fölfedezése és megismerése a ma kisebbségi erdélyi magyarság számára milyen haszonnal járhat, arra nagyon sok tanulsággal szolgál ez az «Erdélyi sorsok» című tanulmány. A történeti kisebbségi öntudat szinte zsarnoki célszerűséggel történt és történő kifejlesztése, az egyházak szerepe és sok más motívum nagyon sokat megmagyaráz abból, hogy miképpen maradhatott meg a németeknek ez a keleti szigete «szász nemzet»-nek évszázadokon keresztül. Nagyon sokat megmagyaráz a multból és nagyon sokat tanít a jövőre.

*

Mint írásmunkára talán leginkább azt lehet mondani Makkai e kötetére, hogy nagyon okos könyv, sőt — bölcs könyv. Makkai azok közül a papi emberek közül való, akik tudják mi a különbség a szószékről mondott és az írott szó között. Makkai, mint író, azon kevés művészeknek a rokona, akiknek munkája megdöbben és gondolatai az olvasóban új gondolatokat indítanak. Tanulmányai a szó legmaibb értelmében tanulmányok, mert értékük nem az, hogy megállapítanak, hanem az, hogy elindíthatnak valamit. Értékük nemcsak az, ami bennük van, hanem az is, ami nyomukban támad.

Szabó Zoltán.

Kozma Miklós: Az összeomlás 1918—1919. (Athenaeum-kiadás).

Az *Egy csapattiszt naplója*, Kozma első nagysikerű könyve a karácsonyi könyvpiacon folytatást kapott. Azt olvassuk az előszóban, hogy napló *Az összeomlás* is. Egyéni átélések és meglátások feljegyzése. Nem adja az idők teljes történelmi képét, de adja